

УДК 338.43:636

КОНЦЕНТРАЦІЯ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

С. Яців, к. е. н.,

О. Яців, здобувач

Львівський національний аграрний університет

© С. Яців, О. Яців, 2014

Яців С., Яців О. Концентрація молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах
Розглядаються особливості впливу концентрації виробництва на розвиток молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Показано наявність стимулів до нарощування виробництва молока в потужних молочних комплексах. Їх розвиток компенсує зменшення виробництва молока дрібними господарствами. Визначені напрями державної підтримки молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, які враховують вимоги екологічнобезпечного виробництва, соціального розвитку сільських територій.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарські підприємства, концентрація виробництва, молочнотоварна ферма, державна підтримка.

Yatsiv S., Yatsiv O. The concentration of milk cattle-breeding in agricultural enterprises

The features of influence of production concentration on development of the milk cattle-breeding in agricultural enterprises are considered in the article. The incentives to increase milk production in powerful dairy complexes are shown. Their development compensates for a decrease in milk production by small farms. The directions of milk cattle-breeding state support in agricultural enterprises that take into account ecological-safety requirements for production and social development of rural areas are determined.

Key words: milk cattle-breeding, agricultural enterprises, concentration of production, dairy farm, state support.

Яців С., Яців О. Концентрація молочного скотоводства в сільськогосподарських підприємствах

Рассматриваются особенности влияния концентрации производства на развитие молочного скотоводства в сільськогосподарських підприємствах. Показано наличие стимулов к наращиванию производства молока в мощных молочных комплексах. Их развитие компенсирует уменьшение производства молока мелкими хозяйствами. Определены направления государственной поддержки молочного скотоводства в сільськогосподарських підприємствах, которые учитывают требования экологически безопасного производства, социального развития сельских территорий.

Ключевые слова: молочное скотоводство, сільськогосподарські підприємства, концентрація виробництва, молочнотоварная ферма, государственная поддержка.

Постановка проблеми. Молочне скотарство упродовж тривалого часу залишається однією з найпроблемніших галузей вітчизняного сільського господарства. Утримується тенденція до зменшення поголів'я корів, яке в Україні наприкінці 2013 р., за офіційними даними, в 1,7 раза поступалося показнику повоєнного 1945 року. Виробництво молока стабілізувалося на доволі низькому рівні. У результаті цього споживання молока й молокопродуктів населенням нашої країни у 2012 р. становило лише 56,6% від раціона-

льної норми, що є найгіршим показником серед основних продовольчих груп.

Переважну більшість молока виробляють в господарствах населення. Вони ж забезпечили у 2012 р. поставки 43% сировини на молокопереробні підприємства. Водночас ці господарства практично повністю вичерпали резерви екстенсивного розвитку молочного скотарства, неспроможні забезпечити найвищі стандарти якості відповідної продукції. Українцям необхідним є відродження галузі в сільськогосподарських підприємствах, однак

далеко не всі з-посеред них проявляють готовність і спроможність забезпечити ефективне функціонування молочнотоварних ферм. Це потребує прискіпливішої оцінки впливу окремих чинників, серед яких необхідно викремити рівень концентрації виробництва молока.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах приділяють увагу чимало вітчизняних учених. Серед опублікованих останніми роками праць варто виділити доробок Т. В. Божидарніка, О. І. Гуторова, Л. Ю. Кучер, Н. А. Мазур, В. Я. Месель-Веселяка, М. В. Місюка, В. М. Микитюка, Н. І. Шиян та інших авторів. Дослідники наводять розрахунки, які вказують на існування прямого й доволі тісного зв'язку між концентрацією поголів'я корів та ефективністю виробництва молока [1, с. 192; 2, с. 12; 3, с. 40-41; 4]. Як стверджує В. М. Микитюк, чим більше поголів'я великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах, тим сильніша їх здатність протистояти тенденції до його зменшення [5, с. 139]. Висловлено твердження, що ті підприємства, які мають менше ніж 50 корів, навіть за високої їх продуктивності та поглибленої спеціалізації зазнають збитків [1, с. 204].

У багатьох публікаціях наголошується на необхідності розширення потужностей для виробництва молока на основі великотварних тваринницьких комплексів. На переконання В. Я. Месель-Веселяка, мінімальні розміри молочнотоварних ферм – 100-150 корів для зони Полісся, 150-200 – для лісостепової зони, раціональні розміри – 400-1000 корів [6, с. 18]. Такі самі параметри наводить О. І. Гуторов [1, с. 404]. Вітчизняні економісти-аграрники вважають за необхідне довести до 2020 р. поголів'я корів на одне сільськогосподарське підприємство, яке займається молочним скотарством та звітує за формою 50-сг, до 600 голів [7, с. 126], що в кілька разів перевищує теперішні показники концентрації виробництва в цій галузі. Як зазначає Т. В. Божидарнік, більші за розмірами господарства володіють можливостями щодо забезпечення якісного складу та відтворення поголів'я, якіснішого використання кормової бази, забезпечення ресурсоощадних технологій [8, с. 140]. За твердженням Н. А. Мазур, як і багатьох інших вітчизняних економістів,

майбутнє саме за великими сільськогосподарськими підприємствами, які спроможні значно ширше освоїти інновації та здійснити технологічний прорив [9, с. 196].

Водночас слід з'ясувати, наскільки теоретичні викладки та прогнози підкріплюються реальними практичними зрушеннями, обґрунтувати заходи, спроможні забезпечити оптимальність розмірів молочнотоварних ферм. Це обумовлює актуальність подальшого дослідження відповідних процесів у молочному скотарстві в сільськогосподарських підприємствах.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є з'ясування особливостей та перспектив розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах залежно від рівня концентрації в них цієї галузі.

Виклад основного матеріалу. Концентрацію виробництва в молочному скотарстві можна відобразити двома основними показниками – поголів'ям корів та обсягом виробництва (валовим надоєм) молока з розрахунку на одне підприємство, в якому присутня зазначена галузь. Обидва показники в сільськогосподарських підприємствах України характеризуються тенденцією до збільшення. Зокрема поголів'я корів із розрахунку на одне підприємство, в якому їх утримують, збільшилося зі 141 голови на кінець 2008 р. до 168 голів на кінець 2012 р., або на 19,1%. Валовий надій молока з розрахунку на одне підприємство, яке займалося у відповідному році його виробництвом, зріс упродовж цього періоду з 421 до 726 т, або на 72,4%. Отже, підвищення рівня концентрації виробництва в молочному скотарстві є однією з визначальних тенденцій розвитку галузі. Особливості цієї тенденції відображають дані, наведені в табл. 1.

Загальна кількість сільськогосподарських підприємств, які утримували корів, у 2012 р. порівняно з 2008 р. зменшилася на 22,3%, і в цьому відображається продовження кризи в молочному скотарстві. Відмова від виробництва молока залишається доволі поширеною серед підприємств із невеликими загальними розмірами та низькою концентрацією поголів'я худоби. Натомість як позитивну слід відзначити тенденцію до збільшення кількості підприємств, які утримують понад 500 корів, що відповідає раціональним розмірам молочнотоварних ферм.

Таблиця 1

**Розподіл сільськогосподарських підприємств України за концентрацією
молочного скотарства***

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 2008 р., %
Кількість підприємств, що утримували корів, на кінець року	4424	4093	3741	3591	3432	- 992
у т.ч. з поголів'ям, голів: до 100	2525	2316	2071	1961	1871	- 681
100-299	1238	1150	1041	1002	947	- 291
300-399	236	227	235	216	203	- 33
400-499	151	142	125	135	134	- 17
500-999	210	220	225	226	222	12
1000 і більше	37	38	44	51	55	18
Валовий надій молока, тис. т	2089,4	2235,3	2216,0	2245,1	2534,5	445,1
Частка валового надою молока, одержаного в підприємствах з обсягом його виробництва, %: до 100 т	3,3	2,5	2,3	2,0	1,5	- 1,8
100,1-500,0 т	16,3	12,9	12,1	11,1	9,1	- 7,2
500,1-1000,0 т	19,5	17,9	17,4	16,5	13,5	- 6,0
1000,1-3000,0 т	38,0	38,8	38,5	36,7	34,6	- 3,4
3000,1-5000,0 т	13,9	15,0	15,2	16,6	17,7	3,8
більше 5000,0 т	9,0	12,8	14,4	17,1	23,6	14,6

* Розраховано за даними статистичних збірників "Сільське господарство України" за відповідні роки [10].

Однак наприкінці 2012 р. в Україні налічувалося всього 277 таких підприємств, чого вочевидь недостатньо для забезпечення належного рівня стійкості вітчизняного молочного скотарства в існуючих умовах.

Опрацювання статистичної інформації дає змогу дійти висновку, що в сільськогосподарських підприємствах зі збільшенням поголів'я корів молочного стада простежується тенденція до підвищення їх продуктивності. Завдяки зростанню продуктивності корів у підприємствах, де їх поголів'я сягає кількох сотень голів, сформувалася тенденція до підвищення технологічної ефективності молочного скотарства загалом. Поєднання ефектів концентрації поголів'я і підвищення продуктивності корів призвело до помітних змін у розподілі виробництва молока в різних за розмірами молочнотоварних фермах. У 2012 р. кожна четверта тонна молока в сільськогосподарських підприємствах припадала на

господарства, які виробляли понад 5000 т цієї продукції. Йдеться про господарства, в яких утримувалося понад 800-1000 корів молочного стада. Натомість абсолютні показники й частка обсягів виробництва молока в господарствах, де поголів'я корів не перевищує двох сотень, зменшуються.

Отож, ті сільськогосподарські підприємства, які сконцентрували достатньо велике поголів'я корів, відчувають вагомий економічний стимул нарощувати виробництво молока і в існуючих умовах. Приріст валового надою в таких підприємствах за обсягами перекиває його зменшення в господарствах населення. Натомість для підприємств, які утримують відносно невелику молочнотоварну ферму, існуюча система стимулів підтримки галузі є недостатньою.

Основні причини згорання виробництва молока в невеликих підприємствах пов'язані значною мірою з організаційними й техноло-

гічними проблемами. Молочне скотарство – складна організаційно галузь, для розвитку якої потрібно налагодити матеріальне стимулювання кваліфікованих працівників, здійснювати системну племінну роботу, постійно працювати над підтриманням у належному стані матеріально-технічної бази тощо. Далеко не всі підприємства, навіть відносно благополучні, можуть забезпечити суворе дотримання технологічних вимог, необхідних для ефективного розвитку галузі.

Учені традиційно розглядають прояв ефекту масштабу виробництва в сільськогосподарських підприємствах у зменшенні витрат на одиницю продукції, що відбувається за рахунок економії на умовно-постійних та окремих видах змінних витрат [1, с. 187; 8, с. 140; 11, с. 57]. Зазначено, що цей ефект

може проявлятися й в підвищенні цін реалізації молока [3, с. 42]. Водночас на практиці відповідний ефект проявляється не завжди. Про це свідчать дані, наведені в табл. 2, де порівнюються показники виробництва молока в підприємствах, що є безсумнівними лідерами (одними з найкращих) за розвитком молочного скотарства в областях їх знаходження. Досліджувані господарства характеризуються близькими до оптимальних показниками концентрації поголів'я корів, що мало б виступати вагомим чинником забезпечення високої економічної ефективності молочного скотарства. Однак очевидної переваги зазначених господарств у собівартості, закупівельній ціні та рівневі рентабельності молока над середніми за підприємствами області показниками не спостерігаємо.

Таблиця 2

Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах, 2012 р.

Показник	Волинська область		Івано-Франківська область	
	СГПП "Рать"	у середньому в с.-г. підприємствах	ПФГ "Поточище"	у середньому в с.-г. підприємствах
Поголів'я корів на кінець року, голів	655	147*	304	35*
Витрати на одну корову молочного стада, грн	16195	8438	10227	9093
Надій молока на одну корову, кг	7971	4076**	4413	4232**
Собівартість 1 ц молока, грн	203,19	207,01	231,76	214,87
Ціна 1 ц молока, грн	248,92	246,55	247,08	265,11
Рівень рентабельності молока, %	15,7	8,5	5,6	15,7

* *Із розрахунку на одне підприємство, в якому утримували корів.*

** *На середньорічну корову в підприємствах, які звітують за формою №50-сг.*

Наведені в табл. 2 дані не є достатньою підставою для того, щоби стверджувати про відсутність економічного ефекту від концентрації виробництва в молочному скотарстві. З іншого боку, наведені приклади не є винятками, схожі відхилення показників економічної ефективності виробництва молока можна зустріти і в інших підприємствах із великими молочнотоварними фермами. Така ситуація свідчить про труднощі з об'єктивним визначенням рівня дотацій, який забезпечив би прийнятну рентабельність молока в сільськогосподарських підп-

приємствах загалом. Втім рівень бюджетної підтримки сільського господарства й молочного скотарства зокрема сьогодні визначається не економічними розрахунками, а наявністю фінансових ресурсів. Тривають дискусії стосовно прозорості та ефективності механізму їх розподілу.

Молочне скотарство є галуззю, яка за належного рівня інтенсифікації виробництва спроможна забезпечити значні доходи. Це створює потужні економічні стимули вкладати кошти у великі молочнотоварні ферми. Деякі агрохолдингові структури розглядають

можливість будівництва молочних комплексів на 5-6 тис. дійних корів [1, с. 187]. Однак існують певні сумніви щодо суспільної потреби в реалізації таких планів. Це пов'язано, по-перше, з екологічними проблемами, наприклад, з труднощами з утилізацією гною. По-друге, слід зважати на негативні наслідки монополізму в молокопродуктовому підкомплексі: створення особливо великих вертикально інтегрованих структур зі виробництва і переробки молока завдасть нищівного удару по багатьох невеликих за розмірами виробниках молочної сировини. Уже сьогодні чимало таких виробників нарікають на утиски в реалізації своєї продукції, які підпадають під визначення недобросовісної конкуренції. У результаті ослаблюється зв'язок між скотарством і землеробством, який є одним із визначальних чинників забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки. Крім того, зменшуватиметься кількість робочих місць, які могли б бути створені в сільській місцевості.

В Україні задекларована бюджетна підтримка спорудження та модернізації молочно-товарних ферм. У минулі роки виділялися певні кошти на реалізацію відповідних програм. Вважаємо, у відповідних проектах повинні враховуватися критерії екологічної безпеки, соціального розвитку сільських територій, стану молокопродуктових підкомплексів на регіональному й локальному рівнях. Не варто орієнтуватися в розподілі обмежених бюджетних коштів на задоволення вимог потужних фінансово-виробничих

структур, зорієнтованих на надмірну концентрацію виробництва в молочному скотарстві. Перевагу належить віддавати проектам зі спорудження ферм на 200-600 голів, функціонування яких забезпечить створення кількох десятків додаткових робочих місць.

Висновки. Помітне підвищення останніми роками рівня концентрації виробництва в молочному скотарстві забезпечене насамперед за рахунок розширення діяльності великих молочних комплексів. Воно компенсує втрати галузі від скорочення поголів'я корів у дрібнотоварному секторі, спроможне доволі швидко й помітно пом'якшити проблему забезпечення сировиною молокопереробних підприємств країни. Упровадження прогресивних технологій з використанням сучасного обладнання, досягнення високого рівня технологічної ефективності виробництва, забезпечення переробних підприємств великими партіями високоякісної сировини – усе це свідчить про очевидні переваги функціонування потужних молочних ферм, які знаходять відображення в практичній діяльності низки великих сільськогосподарських підприємств України.

Водночас надмірна концентрація виробництва в молочному скотарстві породжує низку негативних обставин, пов'язаних із монополізацією галузі. Тому спорудження великих молочних комплексів, на яких утримувалося б понад 1000 дійних корів, не повинно входити до напрямів розвитку молочного скотарства, які заслуговують на пріоритетну державну підтримку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Гуторов О. І. Економічні засади прибутковості виробництва молока в аграрних підприємствах : теоретико-прикладний аспект : монографія / О. І. Гуторов, Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер. – Харків : Точка, 2013. – 490 с.
2. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – №7. – С. 5-21.
3. Шиян Н. І. Концентрація виробництва молока в системі чинників підвищення його ефективності / Н. І. Шиян // Економіка АПК. – 2013. – №11. – С. 38-43.
4. Микитюк В. М. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій : монографія / В. М. Микитюк. – Житомир : Вид-во "Житомирський національний агроекотехнічний університет", 2012. – 508 с.
5. Місюк М. В. Ринок продукції скотарства : монографія / М. В. Місюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
6. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С. 13-20.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 218 с.

8. Божидарнік Т. В. *Розвиток молокопродуктового підкомплексу АПК в умовах глобалізації: теоретико-методологічні та прикладні аспекти* / Т.В.Божидарнік : монографія. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2011. – 412 с.

9. Мазур Н. А. *Молокопродуктовий комплекс Поділля в системі продовольчого забезпечення населення : монографія* / Н. А. Мазур. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. – 216 с.

10. *Сільське господарство України : стат. зб. [Електронний ресурс]* / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2013. – 402 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

11. Андрійчук В. Г. *Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник* / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 774 с.

